

птахи, які мають спеціалізовано визначене харчування, при масовому розмноженні шкідника також його поїдають (мухоловки, звичайна сова). Птахи знищують й інших метеликів – молей, вогнівок, воляннок і совок. За даними Василя Степановича Талпоша цих метеликів, їх гусениць, лялечок та яйця поїдає 43 види птахів. Цікаві дані були зібрані про роль птахів у знищенні травневого хруща. Шкідник був знайдений в шлунку 15 видів птахів: ворони, сойки, жулана, грака, чорного дрозда, чорнолобого сорокопуда, сороки, вивільги, дубоноса, шпака, хатнього горобця, строкатого та сивого дятлів. У знищенні клопів беруть участі представники 31 виду. У досліджених шлунках найчастіше зустрічалися щитники, серед яких було виявлено таких небезпечних шкідників, як австрійська та маврська черепашки.

Зібрані В. С. Талпошем матеріали свідчать, що на досліджуваній території найбільш прийнятний біологічний метод боротьби з шкідниками, важливу роль в якому і відіграють птахи. Звичайно птахи поїдають і корисних безхребетних (павуків, медоносну бджолу, кокцінелід, мурах та інших), але, як про це зазначає автор, корисні тварини у харчуванні більшості видів займають незначне місце.

Хребетні тварини є об'єктом харчування близько 50 видів птахів, але в основному їх поїдають денні хижі птахи та сови. Найчастіше птахи поїдають мишоподібних гризунів, а з них – полівку звичайну. Велику роль пернаті відіграють в сільському господарстві, оскільки до цієї сфери діяльності людини причетні багаточисленні види (боривітер звичайний, вухата сова, звичайна сова). Птахи, які харчуються рибою є малочисельними, тим більше вони підбирають хвору чи ослаблену рибу, що призводить до оздоровлення водойм. Із мисливських птахів на цій території найбільш цінними є фазан та сіра куріпка.

У дисертаційній роботі В. С. Талпош визначив певні методи для відновлення та збільшення чисельності корисної орнітофауни (наприклад: скорочення вирубок дерев із дуплами, заборона полювання на водосховищах та рисових полях), які служать місцем гніздування та накопичення водоплавних птахів у період перельотів, необхідність знищення бродячих котів та собак, необхідність організації зимової підготовки птахів, заборонити по всій території полювання на хижих птахів та інші. Стверджував, що охорона та раціональне використання фауни птахів – це проблема прикладної орнітології та інших біологічних наук, що вимагає детального дослідження.

В грудні 1972 р. молодий вчений був затверджений у вченому званні доцента по кафедрі зоологія Тернопільського державного педагогічного інституту.

Все своє життя Василь Степанович займався громадською роботою в рамках діяльності орнітологічного товариства. 2 лютого 1984 р. Василь Талпош став головою оргкомітету Першої робочої наради орнітологів західних областей України, що відбулася на кафедрі зоології ТДПІ. Нарада сприяла розвитку аматорського орнітологічного руху на заході України. Тоді ж з його ініціативи виник регіональний банк гнізд птахів заходу України, що переріс у Банк даних про гнізда і кладки птахів України. В листопаді 1987 року Василь Степанович був нагороджений медаллю «Ветеран праці».

У науковому доробку Василя Степановича понад 90 наукових публікацій, методичних посібників, багато науково-популярних видань. З 30 липня 1999 року Василь Степанович виходить на пенсію, і продовжує наукову працю.

Нехай зерна праці, духовності і мудрості, посіяні Василем Степановичем проростуть у поколіннях його учнів та відгукнуться душевною теплотою у серцях вдячних нащадків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Талпош В. С. Птицы Закарпатской низменности: автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. биол. наук: спец. 097 – зоология / Талпош В.С. – Киев, 1969. – 22 с.

Шевчук Р., Бей А., Зіброцька О.

Науковий керівник – доц. Шевчик Л.О.

РЕГІОНАЛЬНА ФАУНА ХРЕБЕТНИХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ТАЛПОША В. С.

Стаття написана з метою аналізу регіональної фауни хребетних Західної України у науковій спадщині Талпоша В. С.

Знаний в Україні орнітолог, талановитий вчитель – Талпош Василь Степанович залишив яскраві сторінки наукових праць, що і сьогодні важливі для вчених чи для тих, хто починаючи працювати на орнітологічній ниві, дбає про збереження природи рідного краю.

У науковому доробку Василя Степановича багато наукових посібників, понад 90 наукових публікацій з біології птахів та інших хребетних тварин.

У 2000 році Талпош В. С. публікує розрахований на студентів біологічних факультетів та неспеціалізованих закладів, які вивчають дисципліну «Зоологія», вчителів біології, учнів, читачів, які цікавляться біологією словник-довідник «Зоологія. Поняття. Терміни» [1].

Видання містить понад 2000 термінів і понять з різних галузей зоології та комплексних біологічних наук, етимологію іншомовних термінів, іменний покажчик і спрощену класифікацію тваринного світу. Зміст довідника ілюстровано 150 рисунками.

Неабиякі художні здібності відомого вченого були реалізовані під час підготовки до друку наукових посібників «Птахи міст і сіл України» та «Птахи лісів України» (2006) [2; 3].

Серед великого різноманіття тварин, поширених в Україні, особливе місце належить птахам. Вони зустрічаються майже в будь-якому куточку природи і всюди є дуже помітними. Представлені комплекти науковості «Птахи міст і сіл України» та «Птахи лісів України» пропонує 32 та 40 кольорових малюнків (відповідно) із зображенням птахів і супровідними текстами. На кольорових малюнках зображено дорослих птахів. Тексти містять інформацію про особливості голосу, зовнішнього вигляду пернатих (розміри та будова тіла, забарвлення). Орнітолог описує характер поведінки, типові звички, розповсюдження, спосіб життя, роль в природі та значення птахів в житті та господарській діяльності людини. Назви птахів наведено українською, російською і латинською мовами. Посібники підготовлені для вчителів біології, вчителів початкових класів, студентів, батьків і любителів птахів.

Надзвичайно плідною була наукова співпраця Василя Степановича з доцентом кафедри зоології Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя Марісовою І. В. В результаті чого був написаний польовий визначник «Птахи України» (1984, нагороджений дипломом ВДНГ СРСР) [5].

У визначнику подано основні діагностичні ознаки і короткий систематичний опис зареєстрованих в Україні птахів, а саме прописані характерні риси зовнішньої будови, особливості поведінки, голоси 367 видів птахів. Визначник містить дві тісно пов'язані між собою складові: кольорові рисунки із зображенням усіх видів птахів, зареєстрованих в Україні і текст з описами їх. Кольорове зображення птахів та опис дають змогу визначити кожний конкретний вид безпосередньо в польових умовах без вилучення їх із природи. Крім видової характеристики визначено і описано вищі таксономічні одиниці – роди, родини і ряди – птахів. У визначнику наведено алфавітні покажчики українських, російських і латинських назв видів із зазначеними поруч порядковими номерами.

Визначник підготовлений для студентів біологічних спеціальностей університетів і педінститутів, вчителів загальноосвітніх шкіл, наукових працівників, забезпечуючи ознайомлення читачів з багатством світу пернатих, залучення нових сил до благородної справи охорони природи.

У співпраці з доцентом Майхруком М. І. Василь Степанович видав «Визначник для учнів початкових класів» (2008), що вийшов у видавництві Навчальна книга – Богдан у 2008 році [4].

Визначник містить відомості про понад 370 видів тварин, поширених на території України. Довідковий матеріал про особливості будови тіла, розвитку та способу життя безхребетних тварин, риби, земноводних, плазунів, птахів і ссавців згруповано у сім розділів за біотопами розселення їх: «Тварини міст і сіл», «Тварини лісу», «Тварини луків», «Тварини прісних водойм», «Морські тварини». Інформацію про мешканців поля й городу подано у двох розділах: «Корисні тварини поля та городу» і «Шкідники поля та городу». Опис тварин в кожному розділі систематизовано за класами, а назви видів наведено в алфавітному порядку. Матеріал викладено зрозуміло й доступно. Майстерно виконані кольорові ілюстрації значно полегшують визначення тварин та розпізнавання їх у природі. Визначник написаний на високому науковому рівні, призначений для учнів початкових класів, учителів, батьків та всіх, кого цікавить тваринний світ рідного краю.

Як підсумок творчої діяльності були опубліковані довідники Талпоша Василя Степановича: «Фауна хребетних Тернопільської області» (1998) [7] – у співавторстві з доцентом кафедри зоології Пилявським Б. Р. та одноосібно – «Рідкісні та зникаючі хребетні західних областей України» (1999) [6].

Довідники – одні з перших зведень по фауні хребетних Тернопільської області та Західної України написані на основі багаторічних польових досліджень та аналізу зоологічної літератури. Авторами описано видовий склад круглоротих, риби, земноводних, плазунів, птахів і ссавців, зареєстрованих в період з другої половини XIX ст. до кінця XX ст. У довідниках вміщено список хребетних, занесених до останнього видання Червоної книги України (1994), Європейського Червоного списку тварин (1991), які знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі, і список видів, які зникли на території України в історичний період (Чорний список). Довідники цікаві для студентів біологічних спеціальностей, вчителів-біологів, натуралістів-аматорів, учнів і мислителів тощо.

Характеристику фауни регіону у довіднику «Фауна хребетних Тернопільської області» автори починають з класу Круглороті Cyclostomata, серед яких називють міногу річкову *Lampetra fluviatilis* L., 1758, і описують морфологічні особливості тварин та спосіб життя їх.

Детально прописана у довіднику класифікація надкласу Риби Pisces. Загалом описано понад 50 представників, серед яких окунь річковий *Perca fluviatilis* L., 1758 та карась звичайний *Carassius carassius* L., 1758.

Клас Земноводні Amphibia є доволі поширеним в нашій області. Представників класу (квакшу звичайну *Hyla arborea* L., 1758, жабу ставкову *Pelophylax lessonae* Cramerano, 1882) автори характеризують як корисних тварин в природі та господарській діяльності людини.

До класу Плазуни Reptilia автори відносять 10 видів. Найпоширенішими з яких вважають ящірку прудку *Lacerta agilis* L., 1758, та черепаха болотяну *Emys orbicularis* L., 1758.

Особливу увагу В. С. Талпош приділяє характеристиці класу Птахи Aves, як найбільш чисельній і різноманітній групі хребетних Тернопільщини. Серед яких в межах області зареєстровано 283 види, що належать до 153 родів, 59 родин, 19 рядів.

На думку Василя Степановича на Тернопільщині гніздиться 161 вид птахів, серед яких є як осілі, так і пролітні, 98 видів – представників лісового комплексу, 69 – водолюбних птахів. В степовій зоні виявлено 13 видів та 12 – мешканців населених пунктів області. Всі вони детально описані та ілюстровані.

До класу Ссавці Mammalia автори відносять 6 рядів, 18 родин, 42 роди і 62 види. Особливістю місцевої фауни є велика кількість гризунів і хижаків (35 видів), комахоїдних і рукокрилих – 20 видів. Парнокопитних мало – всього 5 видів. Ще менше зайцеподібних – 2 види.

У довіднику наведено перелік хребетних тварин занесених до Червоної книги України (ЧКУ, 1994) і Європейського Червоного списку тварин (ЄЧСТ), що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі (1991). Серед них беркут *Aquila chrysaetos* L, 1758, дрохва *Otis tarda* L, 1758.

У примітках автори знайомлять нас з категоріями тварин, занесених до Червоної книги України (ЧКУ, 1994), наводять перелік видів хребетних, які зникли на території України в історичний час (Чорний список): куріпка біла *Lagopus lagopus* L, 1758, тонкодзьобий кроншнеп *Numenius tenuirostris* Vieillot, 1817.

За висловом Джеральда Даррела у рослин і тварин немає депутатів, їм нікому писати і скаржитися, за них нікому заступитися, крім нас, людей, які разом з ними заселяють цю планету. Таким заступником для живої природи був Василь Степанович Талпош. Турбота про рідкісних і зникаючих видів тварин червоною ниткою проходить через всю наукову спадщину видатного орнітолога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Талпош В. С. Зоологія. Поняття. Терміни: словник довідник / В. С. Талпош. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 239 с.
2. Талпош В. С. Птахи лісів України: навчальний посібник / В. С. Талпош – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2012. – 12 с.
3. Талпош В. С. Птахи міст і сіл України: навчальний посібник / Талпош В. С. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 20 с.
4. Талпош В. С. Птахи України: Визначник для учнів початкових класів / Майхрук М. І., Талпош В. С. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 210 с.
5. Талпош В. С. Птахи України: польовий визначник / Марісова І. В., Талпош В. С. – К.: «Вища школа», 1984. – 183 с.
6. Талпош В. С. Рідкісні та зникаючі хребетні західних областей України: види, занесені до Червоної книги України / В. С. Талпош – Тернопіль, Навчальна книга-Богдан, 1999. – 136 с.
7. Талпош В. С. Фауна хребетних Тернопільської області: довідник: [риби, земноводні, плазуни, птахи, ссавці] / Талпош В. С., Пилявський Б. Р. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1998. – 80 с.

Татарин Н., Солома М., Гетьман М., Ісак Я.

Науковий керівник – асист. Москалюк Н. В.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД ОРНІТОФАУНИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЗА ПРАЦЯМИ В. С. ТАЛПОША

Проблеми формування видового складу орнітофауни потребують постійного і поглибленого вивчення. Вивченню фауни Західної України присвячена низка праць. Дані по чисельності, фенології міграцій птахів, гніздуванню, зимівлі, зустрічах рідкісних видів, знахідках закільцьованих птахів не втрачають актуальності з плином років й можуть бути використані для моніторингових робіт та аналізу змін орнітофауни. Саме тому, метою нашого дослідження є ретроспективний огляд формування складу орнітофауни Західної України на основі праць В. С. Талпоша.

Василь Степанович Талпош – відомий орнітолог, педагог, натураліст та хороший знавець птахів. Він перший досліджував птахів в урбанізованому середовищі Закарпатського регіону, а саме, птахів деяких населених пунктів Закарпатської низовини (міста Мукачево, Ужгород, Виноградovo та ряду сіл).

В. С. Талпош відмічав, що вже в 20-30-х роках минулого століття в урочищі Чорний Мочар було багато водолюбних птахів, таких як: широконоска (*Anas clypeata*), колпиця (*Platalea leucorodia*), сіра качка (*Anas strepera*), сірий гусак (*Anser anser*), велика (*Ardea alba*) та мала біла чаплі (*Egretta garzetta*), чорна крячка (*Chlidonias niger*), шилохвіст (*Anas acuta*), ходулочник (*Himantopus himantopus*) і журавель сірий (*Grus grus*). Також недалеко від урочища були відмічені скупчення білощокої крячки, іноді бачили рожевого пелікана (*Pelecanus onocrotalus*) [1].

В результаті тривалого осушування Чорний Мочар був повністю перетворений в район інтенсивного аграрного використання. Осушувальні роботи почались ще в 1898 році і продовжувались з перервами до 1963 року. В результаті цих робіт умови життя птахів і фауни загалом змінилися. В. С. Талпош звернув увагу на те, що дослідники, котрі вивчали фауну птахів Закарпатської області, не пишуть про осушення урочища та про зміну природних умов. Вчений досліджує і описує розташування урочища, говорить про зміни, які принесло осушення цих земель, характеризує зміну видового складу, чисельності та розміщення птахів у осінній, зимовий періоди та під час гніздування. Проте, відзначив збільшення фауни гніздових птахів Чорного Мочара,